

ФОРМУВАННЯ СТАРШИНСЬКОЇ ТА ПІДСТАРШИНСЬКОЇ ЛАНКИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

В статті досліджено одну із ключових аспектів функціонування Української повстанської армії, а саме джерела її кадрового забезпечення спеціалістами у військовій справі на рівні офіцерів (старшин) і сержантів (підстаршин). Охарактеризовано джерельну й історіографічну базу проблематики. Автор через призму окремих біографій постатей українського визвольного руху ХХ ст. досліджує тему формування командного складу УПА.

Ключові слова: УПА, ОУН, старшини, підстаршини, вишкіл, старшинські школи УПА.

Врахувавши помилки попередніх етапів змагання за державність України у 1917–1921 рр., національні політичні сили в особі Української військової організації (УВО), а згодом і Організації українських націоналістів (ОУН) спрямували значні зусилля на залучення, підготовку та вишкіл військових спеціалістів, які згодом стануть основою найбільшого воєнного формування українського визвольного руху в середині ХХ ст. – Української повстанської армії.

Наукова актуальність даної проблематики викликана значним суспільним запитом, що спричинений сучасними геополітичними процесами, які в своїй канві тісно переплітаються зі складними і трагічними подіями середини ХХ ст., що пов'язані з окремими аспектами інтерпретації історії Другої світової війни, зокрема репресіями тоталітарних режимів, збройного протистояння на українсько-польському пограниччі та з діяльністю українського визвольного руху. Наразі загрози нової повномасштабної війни у Європі, в яку втягується Україна політичним керівництвом Російської Федерації, зростає, що додатково, з історичної точки зору, актуалізує розгляд й вивчення даного питання.

Метою статті є висвітлення окремих аспектів витоків формування старшинської та підстаршинської ланки в структурі УПА.

Джерельна база озвученої теми володіє достатнім документальним забезпеченням. За способом кодування та відтворення інформації ці документи, в більшості, належать до письмового типу історичного джерела, які функціонально групуються на: ідеологічні, директивні, організаційно-розпорядчі, планові, звітно-аналітичні, інформаційні, агентурні, обліково-контрольні, слідчі (кримінальні справи, протоколи допитів, оперативно-розшукові матеріали) документи судових процесів тощо.

В історіографії дана проблематика не знайшла свого окремого висвітлення, але стала важливим компонентом в розгорнутих наукових працях, монографіях, дисертаціях і статтях присвячених діяльності УПА і ОУН. Мова йде про наукові роботи низки українських та зарубіжних істориків, зокрема Л. Шанковського, П. Мірчука, Ю. Киричука І. Патриляка¹, Р. Забілого, В. В'ятровича², О. Іщука³, П. Содоля⁴, С. Ткаченка⁵, О. Гогуна⁶ та інших.

Загалом, джерельна та історіографічна база надає достатній об'єм документальної інформації та наукових напрацювань для розвитку самостійного напрямку в галузі дослідження діяльності УПА в контексті нашої теми.

Після створення ОУН власних збройних формувань (наприкінці 1942 р.), постала гостра необхідність їхнього кадрового наповнення особами, які б мали добрий військовий вишкіл та достатній бойовий досвід. Оскільки саме в цей період ОУН починає готуватися до відкритого повномасштабного військового виступу проти нацистського окупаційного режиму в Україні, то потреба у фахових військових була надзвичайно високою. Зважаючи на масштаби репресій німецьких спецслужб проти ОУН в попередні місяці війни, українські націоналісти потребували добре вишколених підпільників і офіцерів збройних сил з відповідною освітою для поповнення вакантних посад у Організації, насамперед в контексті створення власних бойових підрозділів, які могли б організовано протистояти нацистському окупаційному режиму⁷.

В намаганні взяти під контроль стихійний процес формування різноманітних антинацистських збройних загонів, революційна ОУН від осені 1942 р. перехоплює ініціативу в українському національному середовищі в напрямку створення організованих збройних формувань.

Проте остаточне утворення і становлення УПА на Поліссі і Волині відбудеться в наступному 1943 р. (з подальшим розгортанням й розширенням ареалу діяльності на західні землі України), коли під політичним керівництвом ОУН буде створена чітка програма й модель військового будівництва й узгоджені принципи і засади функціонування воєнної системи УПА. Вже 27 серпня 1943 р. був виданий наказ «Про встановлення ступенів і рангів у військах УПА» за підписом командира УПА Дмитра Клячківського – «Клима Савура» та шефа військового штабу полк. Леоніда Ступницького – «Гончаренка»⁸. За цим документом Головна Команда (ГК) УПА планувала розгорнути повноцінні збройні сили із ступенями і рангами рядового, молодшого офіцерського складу, старшими офіцерськими й вищими офіцерськими званнями. Армія мала ділитися на сухопутні і морські війська, за родами військ на: піхотні, артилерійські, кінноти, авіації, танкові та інженерні⁹.

Політичне керівництво ОУН у 1943–1944 рр. проектувало подальший розвиток і наслідки Другої світової війни на базі попереднього досвіду Першої великої війни 1914–1918 рр., за яким основні геополітичні гравці на сході Європи знесилить одне-одного війною, що призведе до скинення політичних режимів та створення вакууму влади в Росії та Німеччині як це вже сталося у 1917 і 1918 р. відповідно. Тому настільки грандіозне планування розбудови українських збройних сил із військово-морським флотом і танковими військами виглядає цілком логічним.

Та на відміну від 1917 р. український визвольний рух не міг опертися на велике число офіцерів та солдат колишньої царської, чи австро-угорської армій в яких служили мільйони мобілізованих українців, й які, власне, і формували основу Армії УНР і Української Галицької армії. Звичайно, українці складали левову частку у збройних силах воюючих держав і в Другій світовій війні, зокрема в Червоній армії, але комуністичні лідери, які свого часу пропагандою самі розвалювали російську царську армію в часи революції 1917 р., враховували всі зовнішні небезпеки в даному напрямку і створили потужні карально-репресивні механізми для утримання дисципліни й керованості у багатонаціональній РСЧА, особливо після катастрофічних поразок 1941 р.¹⁰

Але, попри труднощі і кадровий голод, ОУН змогла забезпечити свої бойові підрозділи потрібними спеціалістами у військовій сфері. Аналізуючи біографії багатьох командирів УПА можна прослідкувати сім основних кадрових груп старшин та підстаршин УПА за ознакою їхньої первинної військової підготовки. Перша категорія – ветерани Перших визвольних змагань 1917–1921 рр.; 2-га – командири, що отримали військові знання і досвід під час служби в збройних силах міжвоєнної Польщі в 1920-х – 1930-х рр.; 3-тя – спеціалісти у військовій справі, які здобули необхідну підготовку на офіцерських курсах ОУН на початку 1940-х рр.; 4-та – військовий апарат, що був підготовлений українським визвольним рухом у власних старшинських та підстаршинських школах протягом 1943 – 1946 рр.; 5-та – це колишні бійці і командири Червоної армії та перебіжчики із загонів червоних партизан; 6 – та – кадри, що пройшли первинну військову підготовку в німецькій допоміжній поліції під час війни; 7 – вихідці із підрозділів ДУН (*Дружини українських націоналістів*) та інших військових формувань, що проходили диверсійно-бойову підготовку перед війною Німеччини з СРСР у вишкільних таборах німецьких спеціальних служб та військових частинах у Західній Європі. Таким чином, бачимо, що український визвольний рух, під час розбудови власних збройних сил, намагався застосовувати всі можливі джерела комплектації армії спеціалістами у військовій сфері. Проте, як згодом продемонструють історичні події, такий достатньо строкатий й неоднорідний ресурс формування УПА на базі осіб з різним бойовим та військовим досвідом, в більшості випадків, не матиме суттєвих недоліків, чи прорахунків у загальному військовому будівництві. Більше того, на практиці, вихідці з різних армій і мілітарних організацій, в своїй подальшій діяльності в УПА і ОУН, будуть взаємодоповнювати і підсилювати одне-одного.

З огляду на те, що дана тематика за обсягом виходить за рамки однієї наукової статті, зупинимось на розгляді перших чотирьох вище зазначених категорій командирської комплектації УПА.

Старшини і підстаршини-ветерани війни 1917–1921 р. на службі в УПА. Закономірно, що покоління людей які приймали участь у збройній боротьбі за українську незалежність в 1917–1921 рр. долучились до других визвольних змагань середини ХХ ст. Хоча за двадцять років, що минули від часів проголошень українських національних республік військово мистецтво й зазнало суттєвих змін: з'явилися нові і удосконалилися попередні види озброєння, зокрема в передових арміях світу відбулась механізація війська, були введені танки, бронетехніка, кардинальних змін від Першої світової війни зазнала воєнна авіація, удосконалювався радіозв'язок, масово починалась впроваджуватись легка стрілецька автоматична зброя, все

це, в комплексі, неминуче вплинуло на тактику і організацію як окремого бою, так і стратегії ведення війни. Та не дивлячись на це, офіцери Перших визвольних змагань мужньо виконували свій обов'язок і під час Других. А зважаючи, що їхній мінімальний вік доходив за сорок – під п'ятдесят і вище років й діяти потрібно було в маневреній війні у лісистих й гористих місцевостях, де зазвичай оперувала УПА, то військовий чин цих людей є беззаперечним фактом відданості своїй ідеї.

Властиво, ветерани Армії УНР, УГА й інших військових формувань попередньої війни, як носії військової традиції європейських армій, мали добрий воєнний гарт і військову виправку російської царської й австро-угорської армій і внесли свою вагому лепту в організацію та розбудову УПА, як професійної армії. Яскравими прикладами в даному контексті є постаті низки старшин УПА, які розпочали свій бойовий шлях ще з часів Першої світової війни. Мова йде про Леоніда Ступницького – «Гончаренка», «Шуманського» (1891–1944) – учасник війни 1917–1921 р., колишній штаб-ротмістр кавалерії царської армії, підполковник Армії УНР, від 1920 р. – командир полку Волинської дивізії, учасник Другого зимового походу Армії УНР, вступає разом з сином в УПА, стає начальником штабу Воєнної округи «Заграва», а згодом і оперативної групи УПА – «Північ»¹¹.

Другий характерний приклад – історія Івана Литвиненка – «Морозенко», «Солончак», «Євшан» (1891–1947), уродженець с. Хоружівка Недригайлівського району Сумської області. В 1915 р. закінчив школу прапорщиків, брав участь у Першій світовій війні. У 1917 р. розпочав службу в Армії УНР у складі 147-ї пішої Воронежської дружини. З 1917 р. – командир 1-го Українського артилерійського полку. У 1920 р. стає командиром 1-ї Запорозької дивізії. Брав участь у Першому Зимовому поході Армії УНР, під час якого захворів гострим ревматизмом та пухлиною ніг. Наприкінці літа 1920 р. за наказом Головного отамана С. Петлюри очолював українську делегацію на переговорах з генералом П. Врангелем. Після поразки Перших визвольних змагань був інтернований в таборах у Польщі. Із 1924 р. – по початок Другої світової війни працював на керівних посадах в контррозвідці Державного Центру УНР в екзилі, входив до десятки найавторитетніших діячів екзильного уряду УНР. На початку чергової світової війни І. Литвиненко працював при штабі Поліської Січі Тараса Бульби-Боровця. У вересні 1943 р. перейшов на службу в УПА, де сформував і очолив відділ розвідки крайового Військового Штабу УПА оперативної групи «Північ». Згодом стає інструктором першої польової старшинської школи УПА «Дружинники», викладав шестигодинний курс під назвою «Бойова розвідка»¹².

На початку грудня 1943 р. разом з 14-ма хорунжими, що пройшли підготовку у вище зазначеній старшинській школі, Іван Литвиненко прибув до штабу «Енея» (Петра Олійника – командира ВО «Буг» опер. групи «Північ»). Проте стан здоров'я І. Литвиненка погіршувався, тому підпіллям ОУН було виготовлено фіктивні документи для його легалізації в цивільному житті. Після особистої зустрічі з одним із лідерів ОУН в Краю та командиром УПА «Лемешем» (Василь Кук) І Литвиненко був переведений у підпільну сітку ОУН. Нелегально мешкав у Львові, де продовжував співпрацювати з ОУН. У 1945 р. був арештований НКДБ СРСР, але невдовзі звільнений для оперативного спостереження. Однак досвідчений контррозвідник не дав змоги чекістам виявити свої зв'язки з ОУН. Радянські спецслужби намагались завербувати І. Литвиненка, як свого агента, але він відмовився від співпраці. Через це був знову арештований у 1946 р. Проходив по слідству у справі члена 1-го Проводу ОУН П. Кожевникова, за результатами якого І. Литвиненко був засуджений радянським судом до страти. Розстріл відбувся у лютому 1947 р. в Лук'янівській в'язниці у Києві¹³.

Таким чином, ветерани війни 1917–1921 рр. в своїх силах та можливостях намагались допомогти новому поколінню українських революціонерів вибороти незалежність України. Однак їхніх сил та загальної чисельності було замало, щоб заповнити офіцерський кадровий вакуум, що утворився під час бездержавного міжвоєнного періоду в історії України.

Командири УПА, що попередньо пройшли службу в польській армії. Кількість етнічних українців, які після мобілізації напередодні початку Другої світової війни служили в польській армії, становила від 150 до 200 тисяч осіб. Враховуючи, що у збройних силах Другої Речі Посполитої на другу половину 1939 р. нараховувалось до одного мільйона солдат і офіцерів¹⁴, то етнічним українцем з них був майже кожен п'ятий. Але попри велику чисельну кількість українців у польському війську серед них, на 1938 р., було лише два підполковники, сімнадцять майорів, вісім капітанів та 11 поручників¹⁵. Такий дисбаланс у пропорції між рядовими і офіцерами українського походження пояснюється негласною польською політикою міжвоєнного періоду в національній сфері, за якою слідували систематичні обмеження національних меншин в їхніх культурних, освітніх та політичних правах. Ця політика не могла оминути й збройні сили

Польщі в яких більшість керівних посад займали етнічні поляки, так само як і підстаршинські й старшинські ранги носили, здебільшого, етнічні поляки. Мотив польського уряду і командування польських збройних сил полягав у тому, щоб унеможливити національним меншинам сформувати власні офіцерські кадри, які в подальшому могли б стати основою національних збройних рухів, загрожуючи державності та цілісності Польської республіки.

Проте були і свої виключення. Мова йде про Дмитра Грицяя, уродженця с. Дорожів, що на Самбірщині. У 1928 р. він закінчив Дрогобицьку гімназію і вступив до Львівського університету, потім був мобілізований на службу в польську армію й продовжив кар'єру військового, закінчивши з відзнакою офіцерську школу. На початку 1930-х рр. вступає в ОУН, у 1933 р. стає керівником Військової референтури Крайової езекутиви Організації, але згодом був заарештований поліцією за свою підпільну діяльність. Через два роки вийшов на волю, намагався продовжити навчання в Львівському університеті, але був знову ув'язнений і відсидів в тюрмі до розгрому Польщі восени 1939 р. Після другого звільнення з ув'язнення стає одним із лідерів революційної ОУН, а в часи німецько-радянської війни завдяки своїм знанням у військовій сфері починає курувати створення Української повстанської армії за що був схоплений Гестапо, звідки згодом був звільнений підпільниками ОУН. У 1945 р. Дмитро Грицай – «Перебийніс» став начальником Головного Військового Штабу УПА і отримує нове військове звання генерал-хорунжого УПА¹⁶.

Загалом, навіть попри невелику кількість вишколених у польському війську українських підстаршин та старшин, командування УПА і керівництво ОУН намагалося максимально використати досвід і знання даних осіб, спрямовуючи їх на найбільш відповідальні ділянки роботи військового будівництва.

Випускники офіцерських курсів ОУН. Властиво, що сама ідея створення своїх збройних сил була тематикою політичного дискурсу в УВО і ОУН протягом всього міжвоєнного періоду і знайшла свою практичну реалізацію вже з початком великої континентальної війни¹⁷.

Після початку Другої світової війни, в 1940 р. Центральний провід ОУН організував в Кракові на вулиці С. Баторія, 14. Вищі старшинські військові курси ОУН ім. Євгена Коновальця¹⁸. Керував курсами поручник Йосиф Крачевський – «Свобода». Викладачами на курсах були члени і прихильники ОУН знайомі із військовою справою, зокрема Василь Брилевський – «Боровий» Олександр Гасин – «Лицар», (у 1929 р. закінчив польську школу підхорунжих зі званням чотового-підхорунжого, у 1937 р. пройшов скорочений курс Баварської воєнної академії), викладав на краківських курсах старшин ОУН протягом березня – травня 1941 р. На даних старшинських навчалось приблизно 20 чоловік, зокрема: Мирон – «Орлик» (Дмитро Мирон-Орлик – один із лідерів ОУН), Климишин Микола (псевда «Непоборний», «Отава»), «Медвідь» – «Леміш» (В. Кук, який сам згадував про своє навчання на даних курсах¹⁹), Арсенич – «Михайло» (Микола Арсенич – майбутній керівник СБ ОУН), Олександр Луцький²⁰ (організатор і керівник Української національною самообороною (УНС) в Карпатських горах, командувач опер. групи УПА – «Захід»), Ярослав Старух (провідник Закерзонського Краю ОУН)²¹. Військову підготовку на цих офіцерських курсах здобув також і Роман Шухевич, перед тим як на початку 1941 р. буде зарахований до куреня «Нахтігаль».

Таким чином, старшинські курси у Кракові мали підготувати вище військове командування майбутніх українських збройних сил, сформувати їхнє ядро. Тому слухачі курсів отримували навички як на оперативно-тактичному, так і на стратегічному воєнному рівні, поряд з освоєнням основ військового мистецтва.

Офіцерський та підстаршинський штат УПА, який пройшов підготовку в старшинських й підстаршинських школах Української повстанської армії. Якщо ОУН вдалося, на початковому етапі створення власних збройних сил, частково кадрово забезпечити вище військове керівництво і командування УПА на рівні оперативних груп, воєнних округів, тактичних відтинків та більших військових підрозділів (військових команд, куренів і сотень) із числа досвідчених перевірених лідерів і членів підпілля, які мали певну військову підготовку і досвід, то для подальшого укомплектування УПА, насамперед в середній тактичній ланці, гостро відчувався дефіцит спеціалістів у військовій сфері, особливо на посади ройових, чотових, заступників командирів сотні, ад'ютантів тощо. В намаганні практично на марші, в польових умовах, розбудувати повноцінну армію, командування УПА розгортає при кожній новоутвореній військовій частині вишкільні структури, які мали проводити підготовку як рядового, так і підстаршинського складу.

Однак для підготовка офіцерських кадрів вимагала іншої специфіки та підходів навчання. Постає потреба створення особливих старшинських шкіл із офіцерською програмою навчан-

на та бойовою й командною підготовкою. Так, у першій половині 1943 р. було створено першу старшинську школу під криптонімом «Дружинники». Її керівником став Лев Крисько – «Горинь», «Кріс», який перед тим в ранзі поручника на посаді командира сотні пройшов підготовку в батальйоні «Роланд»²². Старшинська школа УПА «Дружинники» під командуванням «Гориня» була організована як бойова сотня²³ і одночасно виконувала охоронні функції внутрішнього кільця оборони Головного штабу УПА оперативного командування «Заграва»²⁴. Старшинська школа разом зі штабом територіально базувалася на хуторах Степанського району (Рівненська обл.), нині – Костопільський р-н.²⁵

Всього за серпень-грудень 1943 р. в старшинській школі УПА «Дружинники», проходили підготовку близько 60 курсантів²⁶, за іншими даними у школі «Дружинники» навчання пройшли від 210 до 250 курсантів²⁷. Після випускних іспитів і присвоєння військових звань курсантам дана старшинська школа припинила свою роботу, але зберегла викладацький склад та командно-адміністративну структуру й організацію для продовження вишколу офіцерів УПА²⁸.

Друга старшинська школа УПА під криптонімом «Лісові чорти» діяла від вересня 1943 р. по січень 1944 р. на Поліссі²⁹. Її очолили Федір Польовий – «Поль» та Василь Брилевський – «Боровий». Власне, це було продовження діяльності старшинської школи УПА «Дружинники», оскільки «Лісові чорти» проходили вишкіл за вже апробованою програмою і методикою «дружинників». Адже більшість викладачів першої школи продовжили роботу в другій старшинській школі УПА.

Структурно старшинські школи УПА «Дружинники» та «Лісові чорти» були підпорядковані III вишкільному відділу КВШ опер. групи УПА-«Північ», який очолював майор Василь Сидор – «Крегул», старшина куреня «Нахтігаль»³⁰.

Керівництво шкіл і командування УПА вже вело підготовку зі створення третьої старшинської школи, але через швидке наближення німецько-радянського фронту зимою 1944 р. до Волині, то ГВШ УПА був змушений шукати безпечнішого місця для розгортання вишкільного табору.³¹ Курс навчання, за таких обставин, був скорочений, а випуск «Лісових чортів» був завершений в січні 1944 р.³² Всього друга старшинська школа УПА встигла вишколити близько півтори сотні курсантів³³. А загалом, старшинські школи УПА на Волині закінчили близько 200–300 майбутніх старшин.

Третю старшинську школу УПА під криптонімом «Олені» було організовано в районі м. Долини на Станіславщині в гірській місцевості Карпатських гір у лютому 1944 р.³⁴ Вона оперативно підпорядковувалась 5-му управлінню КВШ оперативної групи УПА – «Захід», під керівництвом Василя Брилевського – «Борового», який був переведений до оперативного штабу групи «Захід» із посади шеф-інструктора старшинської школи «Олені».

Більшість курсантів походили з членів та Юнацтва ОУН, серед них також було п'ятдесят студентів зі Львова³⁵. Вже в березні 1944 р. школа розпочала свою роботу, керівництво школи очолив Степан Фрасуляк – «Хмель», який перед війною пройшов підготовку в армії міжвоєнної Польщі. Згодом старшинську школу «Хмелья» буде об'єднано з волинської офіцерської школою «Лісові чорти» у березні-квітні 1944 р. на чолі з Федором Польовим – «Поль» (колишній старшина польської армії), який і очолив офіцерську школу³⁶.

Об'єднаною старшинською школою УПА «Олені» керував штаб на чолі з поручником Федором Польовим та двома ад'ютантами командира школи поручиками Дмитром Вітовським – «Зміюкою» і Ткачуком – «?». До штабу входили командири вишкільних сотень: сотенний підпоручник «Чмелик», сотенний хорунжий «Коник»³⁷, сотенний вишкільної підстаршинської сотні, штат інструкторів на чолі з шеф-інструктором Володимиром Брилевським – «Боровим», начальником служби постачання – старшим бунчужним школи «Нанашко», якому були підпорядковані відділ постачання, кухня, кравецька та шевська майстерні, шпиталь. Членами штабу були старшина «Лев», та писар «Ярема». При штабі також діяла чота жандармерії та служба розвідки під керівництвом «Ждана».

В школі «Олені І ім. Г. Пипського» до ланки інструкторів входили старшини, що вже мали досвід роботи як в старшинських школах УПА на Волині, так і в навчальних структурах та службу у воєнних частинах інших армій: це вже вище зазначені осавули «Степовий» (вчився в інститут у Ленінграді, в старшинській школі «Олені» викладав топографію та зв'язок)³⁸, поручник Караєв – «Кацо» (викладав зброєзнавство.), сотник Микола Симоненко – «Береза» (виходець з центральних українських земель, колишній викладач офіцерського училища РСЧА, інструктор школи «Лісові чорти», автор підручника «Основи партизанської війни»), інженер «Крутий» (також з центральних областей України, колишній офіцер технічних частин Червоної Армії); сотник «Ярема» (Остап Линда – старшина легіону ДУН); Володимир Кузь – «Руслан» – стар-

шина школи з ідеологічного вишколу, інструктор підпоручник «Щит», одночасно чотовий першої чоти, другої сотні «Коника», родом з села Переволочна, Олеського району. Інструкторами були: капітан «Гамалія», поручник «Дон», «Клим» та інші³⁹.

Навчальна програма старшинської школи УПА включала в себе наступні дисципліни: польова служба (тактика а) предмет із основ ведення бойових дій поодинокого бійця у наступі, обороні; засідка, розвідка, взаємодія групи бійців в засідці; поведінка на марші; б) командування роєм, чотою, сотнею, куренем у наступі, обороні, засідці, стежі, похідній охороні, на чатах (на варті), в самостійних бойових та пропагандативних рейдах); зброєзнавство; впоряд (стройова підготовка); стрілецький вишкіл (предмет з балістики та способів ведення вогню); піонерка і мінерка (дисципліна, що вивчає облаштування вогневих позицій, окопів та основи піротехніки; мінування та розмінування); внутрішня служба (предмет, що визначає загальні права та обов'язки повстанця і обов'язки основних посадових осіб підрозділу, його взаємодії з іншими військовими частинами, правила внутрішнього порядку в частинах та підрозділах УПА.); теренознавство/картознавство (топографія); інструктаж (подання команд); організація війська; інтендатура (військова логістика, забезпечення); розвідка; зв'язок; військове книговодство, кореспонденція, звітування; санітарна служба (особиста гігієна стрільця, перша допомога і порятунок поранених з поля бою); політичне виховання⁴⁰.

У відсотковому відношенні близько 70% всього часу в старшинській школі витрачалось на освоєння предметів воєнних наук (тактика, інструктаж, військова топографія, організація війська тощо) і 5–7% – на ідеологічні дисципліни.

На початку серпня 1944 р. розпочалась курс підготовки другого набору в старшинській школі УПА «Олені». Добір для кандидатів на вишкіл проходив через Школу кадрів ОУН ім. С. Бандери під командою «Шума» в селі Розтоки, яка приблизно за кілька тижнів сформувала знову дві сотні для Старшинської школи «Олені» – сотня під командою хор. «Коника», сотня під командою хор. «Щита» (невідомий), на базі сотні «Чмелика» (невідомий); та сотню для підстаршинської школи – сотня під командою хор. «Колчака» (невідомий).

Штаб на чолі з поручником Федором Польовим та більшістю викладачів-інструкторів старшинсько-підстаршинської школи УПА під доповненим криптонімом «Олені II» залишились на своїх посадах. Школа продовжувала вишкіл за вже апробованою програмою та розпорядком до осені 1944 р., до того часу, коли, внаслідок зради інструктора «Кацо», 15 жовтня 1944 р на СШ УПА «Олені» був здійснений раптовий напад радянських сил безпеки, внаслідок якого загинули командир школи Федір Польовий – «Поль», його ад'ютант «Ткачук», капелан отець «Рафаїл», бунчужний «Ждан», секретар-машиністка «Дзвінка», старший булавний «Хміль» та 12 курсантів, а п'ятеро потрапили в полон⁴¹.

Але, попри втрати і загибель штабу, СШ «Олені» продовжувала функціонувати у форматі мандрівної вишкільної школи під командою хор. «Щита», яка, здебільшого, проводила короткі курси старшинської та підстаршинської підготовки чи перевишколи командного складу у різних бойових частинах ком. ВО – IV «Говерля» опер. групи УПА – «Захід» до травня 1945 р.⁴²

Загалом, старшинська школа УПА в Карпатах підготувала два випуски курсантів: «Олені-I» (квітень—липень 1944 р.) та «Олені-II» (липень—жовтень 1944 р.). Школу почали 700–800 курсантів, а успішно закінчили старшинський вишкіл 404⁴³. Загальна кількість підготовлених старшин у трьох старшинських школах УПА доходить до числа 600–700 добре навчених підстаршин та офіцерів УПА. Саме ці кадри заповнили і доповнили всі командні ланки в системі Української повстанської армії.

Формування Української повстанської армії – складний і достатньо довготривалий процес який розтягнувся від кінця 1942 – до початку 1943 р. Створення великої української національної армії було б не можливе без єдиного і рішучого політичного керівництва, яке не зважаючи на катастрофічні втрати внаслідок нацистських репресій у 1941–1942 р., все ж таки зуміло створити як розгалужену підпільну мережу по всій Україні, так і власні військові з'єднання в лісах на північних і західних українських землях, які протягом майже цілого десятиліття успішно протистояли різним окупантам.

Без сумніву, реалізувати настільки складні завдання із побудови війська в умовах окупації, війни й постійної загрози з боку червоних партизан і польського національного руху було б не можливим без попередньої підготовки ОУН в напрямку організації збройних сил. Та на відміну від своїх ворогів, ОУН не могла розраховувати на підтримку жодного державного центру, тому, попри ситуативні домовленості з Берліном на початку війни, могла спиратися в розбудові армії лише на власні сили. Другим, не менш важливим фактором було те, що на відміну від інших національних рухів в Європі, зокрема польського, латиського, литовського, естонського, укра-

їнські національні сили не могли спертися на достатню кількість підготовлених офіцерських кадрів в міжвоєнний період внаслідок відсутності власної держави після поразки у війні за незалежність 1917–1921 рр.

Таким чином, попри труднощі в розбудові збройних сил та загрозової нестачі необхідних старшинських та підстаршинських кадрів, ОУН змогла використати більшість моментів для залучення, підготовки й врешті – решт створила міцний офіцерський стан в Українській повстанській армії.

¹ Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...» Українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939–1960 рр. – Львів, 2012.

² В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. – К., 2011.

³ Іщук О. Життя та доля Михайла Дяченка – «Марка Боеслава». – Торонто-Львів, 2010.

⁴ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49. Довідник 2. – Нью-Йорк, 1995.

⁵ Ткаченко С. Повстанческая армия: тактика борьбы. – Мінськ-Москва, 2000.

⁶ Гогун О. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – СПб., 2005.

⁷ Детально про формування перших бойових підрозділів ОУН (б) та про початок антинімецької боротьби див.: Патриляк І. Військова діяльність ОУН (Б) 1940–1942 роках. – К., 2004.

⁸ Архів центру дослідження визвольного руху. Наказ «Військам УПА» про встановлення ступенів і рангів у військах УПА виданий командиром УПА Климом Савуром та шефом військового штабу полк. Гончаренком. – 27 серпня 1943 р. – Ф. 9. Т. 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://avr.org.ua>

⁹ Там само.

¹⁰ Детальніше про нормативно-правові акти СРСР стосовно зміцнення дисципліни в РСЧА див.: Roberts, Geoffrey. Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953. New Haven, CT; London: Yale University Press, 2006. Русский архив: Великая Отечественная: Т. 13 (2–2). Приказы народного комиссара обороны СССР. 22 июня 1941 г. – 1942 г. – М., 1997.

¹¹ Добко О. Коли диявол зійшов на землю... – Луцьк, 2009. – С. 150; Ступницький Ю. Спогади про пережите. Літопис УПА Бібліотека –Т. 1. – Львів-Торонто – 2004 р. – 123 с.

¹² Ступницький Ю. Спогади про пережите. – С. 123.

¹³ Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–1949. – Нью-Йорк, 1995. – С. 53; Літопис УПА. Т. 27: Петренко Р. За Україну, за її волю; спогади. – Торонто-Львів, 1997. – С. 34; Літопис УПА. Нова серія. Т. 8: Волинь, Полісся, Поділля: УПА та запілля (1944–1946). Документи і матеріали / Упоряд.: О. Вовк, С. Кокін. – Київ-Торонто, 2006.

¹⁴ Пилипович Т. Українці у складі Війська польського під час радянсько-польської війни 1939 р. // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 16 (275), 2013.

¹⁵ Руккас А. Участь українців-контрактних офіцерів польської армії у вересневій кампанії 1939 р. // Київська старовина. – 2002. – № 3. – С. 92.

¹⁶ Стасюк О. Грицай Дмитро // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К., 2004. – Т. 2 – С. 204.

¹⁷ Колодзінський М. Українська воєнна доктрина – Торонто, 1957.

¹⁸ Патриляк І. Військова діяльність ОУН(Б) 1940–1942 роках –К., 2004. – С. 106.

¹⁹ Кук В. УПА в запитаннях і відповідях Головного Командира. – Львів., 2007 – С. 17.

²⁰ Літопис УПА. – Т. 9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки ОУН і УПА 1944–1945 рр – С. 326–327.

²¹ Там само. – С. 326–327.

²² Музичук С., Марчук І. Батальйон «Roland» // Однострій, Форменная одежда. – 2002. – № 7. – С. 38; Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945) / Львівський національний університет ім. І. Франка; Канадський інститут українських студій Альбертського університету. – Львів, 2003. – С. 63.

²³ Українська Повстанська Армія. Історія нескорених ЦДВР. Упоряд В. В'ятрович. – Львів, 2007. – С. 116.

²⁴ Патриляк І. Вказ. праця – С. 237.

²⁵ Киричук Ю. Історія УПА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.oun-upa.org.ua/kyryczuk/>

²⁶ Музичук С. Марчук І. Українська Повстанча Армія. – Рівне, 2006. – С. 13.

²⁷ Фіров П. Історія ОУН-УПА: Події, факти, документи, коментарі. (Лекції). – Севастополь, 2002. – С. 73.

²⁸ Патриляк І. – Вказ. праця. – С. 237.

²⁹ Содоль П. Старшинські кадри УПА. – С. 243

³⁰ Українська Повстанська Армія. Історія нескорених ЦДВР. Упорядник В. В'ятрович. – Львів, 2007. – С. 116–118.

³¹ Там само. – С. 118.

³² Содоль П. Вказ. праця – С. 243.

³³ Патриляк І. Вказ. праця – С. 237.

³⁴ Содоль П. Вказ. праця – С. 243.

³⁵ Там само.

³⁶ Патриляк І. Вказ. праця – С. 237.

³⁷ Р. Загоруйко-«Лапайдух». – Вид. 2-е, допов. – Новий Розділ (Львів. обл.), 2004. – 603 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe // <http://www.ukrcenter.com>

³⁸ Киричук Ю. Вказ. праця – С. 141.

³⁹ Р. Загоруйко-«Лапайдух». – Вид. 2-е, допов. – Новий Розділ (Львів. обл.), 2004. – 603 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe // <http://www.ukrcenter.com>

⁴⁰ Фрасуляк С. «Українська Партизанка». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.oun-upa.org.ua/khmel/index.html>

⁴¹ Мороз В. Майор УПА Остап «Линда-Ярема». Націоналістичний портал. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrnationalism.com/history/778-maior-upa-ostap-lynda-yarema/778-maior-upa-ostap-lynda-yarema.html>

⁴² Там само.

⁴³ Содоль П. Вказ. праця. – С. 243.

В статтє исследован один из ключевых аспектов функционирования Украинской повстанческой армии, а именно источники её кадрового обеспечения специалистами в военном деле на уровне офицеров (старшин) и сержантов (подстаршин). Дана характеристика исторических источников и историографической наполненности озвученной проблематики. Автор, через призму отдельных биографий личностей украинского освободительного движения XX в., исследует тему формирования командного состава УПА.

Ключевые слова: УПА, ОУН, старшины, подстаршины, обучение, старшинские школы УПА.

The article explores one of the key aspects of the functioning of the Ukrainian Insurgent Army, namely the sources of its personnel supply by experts in military affairs at the level of officers and sergeants. The characteristic of historical sources and historiographical fullness of the problem is given. The author, through the prism of individual biographies of the personalities of the Ukrainian liberation movement of the twentieth century, explores the topic of the formation of command staff of the UPA.

Keywords: UPA, OUN, officers, UPA training officers' schools.